

Pragmatički aspekt turskih vlastitih imena

Sabina Bakšić i Alena Čatović

Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu

sabina.baksic@gmail.com

alenacatovic@yahoo.com

Sažetak

Istraživanje vlastitih imena u strukturalnoj lingvistici, te filozofiji i logici ograničavalo se na pitanje njihova značenja. Vlastita imena dvostruko promašuju desosirovski model jezičnog znaka te su zato potisnuta na marginu lingvističkih istraživanja. Prepoznavanje značaja konteksta otvorilo je obzor za drugačija propitivanja vlastitih imena, i to sa aspekta kognitivne lingvistike i pragmatike. Ako imamo u vidu da je postupak imenovanja kao i samo ime svojevrsan govorni čin, postaje jasno da pragmatika kao lingvistička disciplina može dalje preuzeti istraživanja zaustavljena ograničenjima tradicionalne, po-najviše strukturalne lingvistike. U ovom će radu kroz pragmatičku prizmu biti analizirana turska muška i ženska vlastita imena kao i pojava promjene imena kod dvorkinja na osmanskome dvoru.

Ključne riječi: vlastita imena, turski jezik, pragmatika, govorni činovi

1. Uvod

“Istraživanje imena marginalizirano je unutar lingvistike, potisnuto u posebnu disciplinu ‘onomastiku’, što se rijetko propituje i institucionalno priznaje.”

John E. Joseph

Potiskivanje vlastitih imena na rub lingvističkih istraživanja i konačno u posebnu disciplinu onomastiku odredilo je to što su ona dvostruko promašivala desosirovski model jezičnog znaka. “S jedne strane njegov označenik ne odgovora ni jednom konceptu ili ‘mentalnoj slici’ koja bi bila stalna i nepromjenljiva u nekom jeziku a s druge se strane ne može odrediti njegova vrijednost u sistemu znakova” (Vodanović, 2006: 219). Stoga se većina rasprava o toj temi koncentrirala oko pitanja: da li vlastita imena imaju značenje? Na kraju, jedino oko čega je postignuta suglasnost bilo je to da su ona posebna jezična kategorija, dok su njihove definicije ostale raznolike. Frege i Russel smatrali su da su vlastita imena donekle deskripcija svog

referenta, za Milla su ona, opet, bila lišena značenja a za Kripkea, pak, predstavljala krute označitelje (Kripke, 2001: 48). Gottlob Frege (1952: 26) smatra da je referent vlastitog imena sam imenovani objekt te da ime opisuje nominatum (ibid. 79). Bertrand Russell (1972: 133), pak, navodi kako je *Homer* opis koji se na nešto primjenjuje, dok John Stuart Mill (1851: 44) tvrdi da vlastita imena denotiraju osobe, nositelje tog imena ali da ne ukazuju niti impliciraju attribute tih osoba. John Searle (1991: 262), opet, smatra da su vlastita imena osnove za opise ili, kako on to slikovito opisuje, klinovi o koje opise treba objesiti.

Kako su se sva pitanja u vezi sa vlastitim imenima u strukturalnoj lingvistici, te filozofiji i logici ograničavala na njihova značenja, došlo je do njihovog potiskivanja na samu marginu lingvističkog istraživanja i prepuštanja onomastici gdje su početka promatrana kao jezični znakovi koji nemaju značenje već samo identificiraju objekte koje imenuju.

Ni lingvistika, pa tako ni onomastika nisu uspjele čvrsto zatvoriti svoje granice prema kontekstu, vanjezičnoj stvarnosti u kojoj se apstraktni jezik realizira i promeće u govor. Bez toga bi mnogi jezični fenomeni ostali nezapaženi i nepropitani, a oni već uočeni i analizirani ostali bi zatomljeni u svojoj apstrakciji. Stoga Šimunović (2009: 15) na samom početku svoje knjige ističe motiviranost imena životom i stvarnošću, i tvrdi da "u pobudi nastanka i u liku nose biljeg obiteljske intime, obiteljske povijesti i zavičajnog idioma" (ibid. 125). Zapaženo je da vlastita imena imaju i određene funkcije koja se, prema Van Langendoncku (2007: 189), mogu svesti na: 1. obraćanje 2. identifikaciju i 3. veliku sposobnost razlikovanja roda ili spola i mogućnost ekspresivne derivacije, dok Anderson (2004: 222) vokativnu funkciju, privlačenje pozornosti, drži primarnom za imena.

Prepoznavanje značaja konteksta otvorilo je obzor za drugačija propitivanja vlastitih imena. Iako se prethodno moglo očekivati da će semantika biti ta koja će se ozbiljno posvetiti njihovoj analizi, to se ipak nije ostvarilo.

Vjerojatno je tomu svojim autoritetom pridonio i sam Ullmann svojim viđenjem da vlastita imena nemaju leksičkoga značenja te stoga i ne mogu biti predmetom interesa semantike. Stoga su izvan same onomastike radovi koji se bave problemom 'značenja' vlastitih imena veoma rijetki te bi se gotovo moglo zaključiti da je za lingvističku teoriju o tom pitanju sve rečeno (Brozović Rončević, Žic Fuchs, 2003-2004: 94).

Zbog toga je, možda, završna riječ (ako ne završna, onda vrlo vjerovatno, ključna) tumačenja vlastitih imena dana kognitivnoj lingvistici i pragmatici koje, svaka na svoj način, u analizu uključuju kontekst, vanjezičnu stvarnost i korisnike jezičnih znakova. Ne zaboravimo ovdje spomenuti i socioonomastiku, onomastičku subdisciplinu koja u istraživanje načina upotrebe imena također uključuje kontekst, društvene i kulturološke aspekte.

Iako se u ovom radu u analizi vlastitih imena nećemo baviti kognitivnolingvističkim pristupom koji jezične pojave tumači kroz način na koji ljudi konceptuali-

ziraju svijet oko sebe i gdje jedan od ključnih pojmova predstavlja metafora (kasnije će joj se pridružiti i metonimija) kao način mišljenja a ne samo jezični fenomen, osvrnut ćemo se na rad autorica Dunje Brozović Rončević i Milene Žic Fuchs *Metafora i metonimija kao poticaj u procesu imenovanja*, koji nekim svojim zapažanjima otvara put pragmatičkim propitivanjima vlastitih imena. Naime, autorice ističu da tradicionalna onomastička teorija ne posvećuje dovoljnu pažnju motivacijskim poticajima prisutnim u imenovanju i kulturnom kontekstu u kojem ime nastaje, te da se često zaboravlja da vlastita imena imaju značenje ili da su ga barem prvobitno imala, kao i da u mnogim jezicima postoje univerzalni motivi u procesu imenovanja, kao što su to životinje i biljke. Iste autorice značajnim opažanjima i napomenama otvaraju prostor i pragmatičkom aspektu u istraživanju vlastitih imena, podsjećajući da ime prenosi i određenu poruku. Podjednako bitna jeste i njihova tvrdnja da se “imenom nastoji ili izraziti dobre želje budućem nositelju imena, ili ga zaštititi od negativnih utjecaja (profilaktička imena)” (Brozović Rončević, Žic Fuchs, 2003-2004: 98).

U ovom radu ograničit ćemo se samo na pragmatički aspekt (i to samo na onaj segment pragmatike koji se tiče govornih činova) turskih vlastitih imena budući da je i sam postupak imenovanja (ali i ponovnog imenovanja) svojevrsan govorni čin često praćen određenim ritualom. Ako tome pridodamo i činjenicu da samo ime može biti promatrano kao svojevrsna poruka, kao dobra želja, (znači, govorni čin) posve je razvidno da pragmatika kao lingvistička disciplina može proširiti istraživanja donekle zaustavljena ograničenjima tradicionalne, ponajviše strukturalne lingvistike. Iako je i u istraživanjima vlastitih imena koja su nam bila dostupna prepoznato postojanje motiviranosti i poruke u vlastitim imenima, ne može se reći da je načinjen i naredni korak da se ona okarakteriziraju kao govorni činovi. Naime, vlastita imena nisu sama po sebi jasno i nedvosmisleno svrstana u govorne činove kojima se nešto poručuje (reprezentativ, direktiv) ili, pak, upućuje dobra želja (ekspresiv) budućem nositelju imena. Kada je riječ o vlastitim turskim imenima, kod pojedinih se već na prvi pogled uočava da se radi o svojevrsnim dobrim željama, naredbama, porukama, odnosno govornim činovima.

Međutim, u istraživanjima suvremenih turskih autora koji su se bavili vlastitim imenima ne zapaža se pragmatički pristup, odnosno nadijevanje imena i sama imena ne promatraju se kao govorni činovi. Ipak radovi o spomenutoj temi predstavljaju korisnu građu i podatke za dalja istraživanja te se većinom odnose na rječnike i svojevrsne popise vlastitih imena, ili, pak statističke podatke o najzastupljenijim imenima (Sakallı, 2016), kao i na motive (Çelik, 2007; Sakallı, 2016) i rituale imenovanja (Türktaş, 2019; Varis, 2004; Acıpayamlı, 1992). Pionirskim radom iz oblasti turske onomastike može se smatrati knjiga Saima Sakaoğlu *Türk Ad Bilimi* koju je izdao Türk Dil Kurumu 2001. godine. Pojedini turski autori čiji se pristup ne može okarakterizirati pragmatičkim ipak vlastita imena prepoznaju kao svojevrsne

poruke i dobre želje te kao simboličke kodove koji uspostavljaju vezu s precima (Çelik, 2007: 8). Također oni propituju i motivacijske poticaje u procesu imenovanja ističući motive poput biljaka, životinja, plemenitih metala, prirodnih pojava (Türktaş, 2019: 38, 39).

Kako se radi o izvornim govornicima turskog jezika, izostalo je naglašavanje uloge motiva u razlikovanju ženskih i muških vlastitih imena što je jedna od prvih poteškoća s kojom se suočavaju nenativni govornici turskog jezika. Naime, s obzirom da u turskom jeziku ne postoje formalne odrednice koje bi ukazivale na rod, tek sagledavanjem pragmatičkog aspekta i motivacijskih poticaja procesa nadijevanja imena moguće je u izvjesnoj mjeri odrediti rod turskih vlastitih imena.

2. Pragmatika i teorija govornih činova

Pragmatički je obrat u lingvistici nastupio sedamdesetih godina prošlog stoljeća. Novu paradigmu u lingvistici sada su prvenstveno zanimali korisnici jezika a sam proces koji je doveo do toga često se označava kao "izlazak iz korpe za otpatke". Tu metaforu prvi je upotrijebio izraelski pragmlingvista Jehoshua Bar-Hillel (1971: 401) žaleći se da lingvisti pragmatičke probleme nastoje nasilu uključiti u sintaksičke i semantičke teorije. Sličnog je mišljenja bio i George Yule (1996: 6) smatrajući da je u proučavanju jezika dugo postojalo zanimanje za formalne sisteme analize koji su bili izvedeni iz matematike i logike. Sav je fokus bio na tome da se pronađu apstraktni principi koji čine jezgro jezika što je stavljano na sredinu radnog stola a sve što se ticalo upotrebe jezika završavalo je u korpi za otpatke. No, srećom, kako je to zaključio Andreas Jucker (2012: 504), korpa se za otpatke počela prelijevati pa su lingvisti bili prisiljeni usmjeriti svoju pažnju na njen sadržaj.

S pragmatičkim obratom u lingvistici pragmatikom se dominantno počinju baviti lingvisti, a ne filozofi i sociolozi, kao što je ranije bio slučaj. No, ne može se zanemariti činjenica da su ključne teme poput analize konverzacije i teorije govornih činova imale svoje začetke upravo u sociologiji i filozofiji. Za Austinovu knjigu (iako posthumno objavljenu) *How to do things with words* (u hrvatskom prijevodu *Kako djelovati riječima*) tvrdi se da je ona utemeljila jednu novu disciplinu, jezičnu pragmatiku (Hörisch, 2007: 101). Na osnovu onoga što je objavljeno u knjizi razvilo se novo poimanje jezika. Osnovna teza knjige bila je da rečenice, odnosno iskazi ne pružaju samo informaciju o stanjima stvari u vanjezičnoj stvarnosti već i da mogu biti radnja sama po sebi te kao takvi mijenjati i uspostavljati stanje stvari. Drugim riječima, pored iskaza (konstativa) koji opisuju i utvrđuju činjenice vanjezične stvarnosti podliježući kriteriju istinito/lažno, postoje i iskazi (performativi, kasnije govorni činovi) koji tu vanjezičnu stvarnost mijenjaju zasnivajući se na kriteriju uspješno/neuspješno. John L. Austin je nakon mukotrpnog i uzaludnog traganja za sigurnom granicom između konstativa i performativa na kraju zaključio

da su konstativi samo posebni slučajevi performativa, te da svi iskazi vrše određene akcije kroz posjedovanje specifične snage (Austin, 2014: 49). Svaki govorni čin sastoji se od lokucije (samog čina kazivanja), ilokucije (govornikovog značenja, snage iskaza) i perlokucije (učinka na sagovornika) (ibid. 69-78).

John Searle smatra se najglasovitijim Austinovim učenikom čija je sistematizacija Austinove teorije govornih činova krenula “u smjeru fiksiranja uvjeta prikladnosti ilokucijskih činova” (Peternai, 2005: 27). Ovdje je potrebno spomenuti i Searlovu klasifikaciju govornih činova koja predstavlja poboljšanu i “dotjeranu” Austinovu klasifikaciju koja, iako se ne može smatrati konačnom, važi kao jedna od najpoznatijih i najčešće korištenih u pragmlingvističkoj literaturi. Za Searlovu se klasifikaciju govornih činova, opet, može reći da je nastala na tragu Austinove koju je spomenuti autor želio poboljšati tražeći neku apstraktnu shemu baziranu na uvjetima primjerenosti i koja razlikuje: 1. reprezentative koji obavezuju govornika na istinitost tvrdnje koju iskazuju, 2. direktive koji predstavljaju pokušaj govornika da sagovornika podstakne na neku akciju uključujući naredbe, savjete, molbe, 3. komisive kojima se govornik obavezuje na neku akciju u budućnosti, 4. ekspresive kojima se izražavaju stav i emocije govornika uključujući širok spektar govornih činova od pohvala i komplimenata do kritike i 5. deklarative kojima se mijenja vanjezična stvarnost gdje su tipični glagoli: *proglašavam*, *krstim*, *imenujem* i slično (Searle, 1975: 354-359).

3. Pragmatički aspekt vlastitih imena

Odabir pragmatičkog aspekta u analizi vlastitih imena opravdava sama činjenica da je nadijevanje imena govorni čin kako je to definirao Austin rekavši da sam čin imenovanja nije opisivanje već samo činjenje. Kao primjer za to Austin navodi izričanje “Ovom brodu dajem ime *Kraljica Elizabeta*” što je govorni čin koji mijenja vanjezičnu stvarnost (Austin, 2014: 4). Uvjeti koji moraju biti ispunjeni da bi se realizirao govorni čin, prema Austinu, uključuju postojanje prihvaćene konvencionalne procedure u kojoj neke osobe izriču neke riječi u nekim okolnostima, kao i to da te pojedine osobe i okolnosti moraju biti prikladne te da svi sudionici tu proceduru moraju izvršiti ispravno (Austin, 2014: 11). U neuspješne govorne činove imenovanja spadali bi slučajevi u kojima bismo, kako to navodi Austin (2014: 16-17), imali pogrešno ime i pogrešnog svećenika koji bi bio nadležan za nadijevanje imena djeci ali ne bi djetetu nadjenuo predviđeno ime. Austin se također, navodeći primjer sveca koji je krstio pingvine, pita da li je to bilo ništavno jer je proceduru krštenja neprikladno primijeniti na pingvine ili zato što ne postoji prihvaćena procedura krštenja ikoga osim ljudi te zaključuje kako te neizvjesnosti u teoriji nisu važne (ibid. 17).

Sukladno tome, mogle bismo zaključiti da govorni čin nadijevanja imena, kada se radi o imenovanju djeteta, u najmanju ruku, uključuje: osobu koja kroz ime treba

dobiti identitet, osobu koja nadijeva ime putem autoriteta koji joj dodjeljuju društvene konvencije (obično su to roditelji i uža porodica), okolnosti koje iskazuju potrebu da se osoba imenuje (najčešće je u pitanju novorođenče koje je tek došlo na svijet). Ujedno, osoba koja nadijeva ime očekuje da će ga osoba koja ga je dobila nastaviti nositi u budućnosti, iako ne smijemo zaboraviti da ga ona može promijeniti kad postane punoljetna. Austin (ibid. 26-27) navodi dvojbu ukoliko je imenovanje dogovoreno bez pristanka imenovane osobe, pa na njemu svojstven način na to odgovara novim pitanjem do koje mjere činovi mogu biti jednostrani, kao i “kada je čin zgotovljen, što se računa kao njegov dovršetak?” Sam govorni čin imenovanja Austin (ibid. 110) smješta u egzercitive (deklarative u Searlovoj taksonomiji) jer imenovatelj mijenja status imenovanog zato što mu daje identitet. Searle (1991: 250) navodi da se “vlastita imena koriste gotovo isključivo za to da bi se izveo govorni čin referiranja”, te da “imamo instituciju vlastitih imena kako bismo izvršili čin identifikujućeg referiranja” (ibid. 264).

Richard Alford (1988: 61) ističe da u gotovo svim društvima vlastita imena šalju poruke članovima društva o tome ko je imenovana individua, ali i samom nositelju imena o tome ko je ona ili on ili šta se od te osobe očekuje da bude. “Ime je ono što pojedinca smješta odijeljeno od drugih kao individuu, jer dati nekome ime, 'zaustaviti osobu na nekome mjestu u gramatici', kao što kaže Wittgenstein, znači na neki način propisati jezično mjesto s kojeg će se ta osoba odazivati” (Paternai, 2012: 11). Zapravo je nadijevanje imena suštinski dio uspostavljanja identiteta njegovog budućeg nositelja.

Vlastito ime ne samo da nositelja imena izdvaja kao osobu, već ukazuje i na njegovu egzistenciju s obzirom na to da bezimenost implicira nepostojanje. To ide tako daleko da ime, čak neovisno o egzistenciji nositelja, nastavlja živjeti i nakon njega. Čovjek je razoriv a “njegovo ime ne gubi svoje značenje kada njegov nosilac više ne postoji” (Wittgenstein, 1980:82). Osim toga, nadijevanje imena je u većini poznatih kultura poseban društveni čin nerijetko praćen i svojevrsnim ritualima.

U dominantno islamskoj turskoj kulturi, nadijevanje imena je svečan vjerski čin u kome se ime djetetu daje uz učenje ezana na desno uho. Značaj imena u Kur'anu ogleda se i u tome da je Ademu a.s. data spoznaja imena stvari, kao i u savjetu da se djeci daju lijepa imena jer će se njima dozivati na Sudnjem danu. Stoga je uz samo imenovanje kojim se osoba (dijete) “uspostavlja” i zadobiva različite vrste identiteta (rodni, religijski, tradicijski, kulturni, nacionalni, politički) bitan i sam odabir imena. Nadjenuto ime kao uspostava različitih identiteta i pokazatelj odnosa prema srodstvu, kulturi i svijetu postaje i svojevrsna obaveza za svog nositelja. “Iz imena može proizaći društveni angažman i etička obaveza” (Paternai, 2012:11). Stoga ne treba ispustiti iz vida ni pojavu promjene imena koja je opet vrlo često povezana s identitetom. Često se takvi primjeri nalaze kod promjene religije, ili, pak, nositelj

smatra svoje prvobitno ime “otežavajućim” identitetom u određenoj društvenoj zajednici. Nekada to ime mijenjaju određene “instance” a nekad se sam nositelj imena svojevrijedno priklanja tom činu.

4. Turska imena u svjetlu pragmatičke analize

Kako smo već spomenule, samo nadijevanje imena jeste govorni čin koji u mnogim kulturama i religijama nosi i pečat rituala, to je govorni čin deklarativ kojim se mijenja status onoga koji dobija ime. Može se reći da tek tim činom imenovani prelazi iz nepostojanja u postojanje, zadobija identitet. No, kako je i samo ime svojevrsna poruka, nekad samom budućem nositelju a nekad i široj društvenoj zajednici, ono se može opisati kao govorni čin koji bi u tom slučaju mogao biti svrstan u ekspresive (najčešće kao dobra želja), reprezentative (kao određena informacija o nositelju imena) ili, pak, u direktive kao svojevrsna naredba ili uputa nositelju tog imena. To bi mogla biti i jedna od ilustracija titranja jezika između postuliranja i korespondiranja, snage jezika da “svijet radije stvara nego zrcali; da dovodi do stanja stvari radije negoli da izvještava o njima” (Peternai, 2005: 65), pogotovo zato što se ime daje osobi koja je tek stupila na svijet.

Nadijevanje imena uspostavlja i rodni identitet. Kao što je ranije rečeno, turska se vlastita imena, za razliku od imena u nekim drugim jezicima, ne mogu po svojoj formi (nastavak -a i sl.) rodno razlikovati, pa je za to ponekad presudno poznavanje njihovih značenja. Izuzetak mogu predstavljati imena arapskog porijekla koja se većinom završavaju na vokale *a* i *e* (kad su u pitanju ženska imena). Treba naglasiti da se u ovoj pragmatičkoj analizi nećemo osvrnuti na porijeklo turskih vlastitih imena koje je nerijetko arapsko ili perzijsko, kao i to da će se navoditi turska vlastita imena odabrana kao ilustrativni primjeri prethodno navedenih pragmatičkih teorijskih postavki. Također bit će predstavljena turska imena čiji motivi čine razvidnim rodno razlikovanje. Kao primarni izvor odakle su preuzeti reprezentativni primjeri poslužio je svojevrsni rječnik turskih vlastitih imena Aydila Erola pod naslovom *Adllarımız*.

Kod vlastitih imena u turskom jeziku također se mogu potvrditi univerzalni motivi pri procesu imenovanja. Naime, u više kultura (u slavenskoj i turkijskoj zasigurno) nalazimo da su imena bila motivirana životinjama (naprimjer, Vuk, Arslan, turski *lav*), biljkama (naprimjer, Ljiljana, Menekşe, turski *ljubičica*), prirodnim pojavama (naprimjer, Zvezdana, Yağmur, turski *kiša*), kovinama (naprimjer, Gvozden, turska varijanta bi bila Timur), kao i profilaktička imena koja su trebala zaštititi svog nositelja (naprimjer, Dabiživ, Yaşar u prijevodu *onaj koji će živjeti/preživjeti*). Zbog velike smrtnosti djece u prošlosti, često su se nadijevala i “tajna imena” ili “ružna” imena jer se smatralo “da vještice neće nauditi djetetu ako mu ne znaju ime ili ako mu je ime ružno – Zlurad, Grdan...” (Šimunović 2009: 153),

a primjer na turskom jeziku moglo bi biti ime Satılmış (u prijevodu: prodan), čija svrha je bila spriječiti djetetovu smrt i zaštititi ga od “zlih sila” (Sakallı, 2016: 172).

Svako takvo ime ujedno je i dobra želja (ekspresiv) da se na imenovanog (najčešće novorođenče) prenesu osobine onoga što ime označava (biljke, životinje, prirodne pojave) ili, pak, direktiv (u turskom je to najčešće kod muških imena) da se bude hrabar, uspješan i slično. Zanimljivo je i postojanje imena kojima roditelji poručuju da ne žele imati više djece, u slučaju ženske djece, žensko ime Yeter “dosta” “dovoljno”, Dursun “neka stane”, dok se željenom muškom djetetu daje ime Sevinçik “obradovali smo se”, koje pokazuje širi društveni kontekst, odnosno privilegiranost muškog djeteta u patrijarhalnom društvu.

4.1. Turska ženska imena

Kao što je već spomenuto, u turskom jeziku postoje mnoga ženska imena motivirana biljkama, najčešće “cvjetna” imena kojima se, kao i u drugim kulturama, izražava dobra želja da se imenom “na dijete prenesu one fizičke ili apstraktne osobine koje to cvijeće simbolizira” (Brozović Rončević, Žic Fuchs, 2003-2004: 98). U turskom jeziku nalazimo sljedeća ženska imena koja su, uz cvijeće, općenito motivirana biljkama:

Açelya “azaleja”, Akasya “bagrem”, Bahar “behar”, Başak “klas”, Buket “buket”, Çiçek “cvijet”, Çiğdem “kaćun”, Defne “lovor”, Demet “buket”, Fidan “mladica”, Filiz “mladica”, Fulya “narcis”, Funda “vriješ”, Gelincik “bulka”, Gonca “pupoljak”, Gül “ruža”, Lale “tulipan”, Manolya “magnolija”, Menekşe “ljubičica”, Müge “đurđica”, Nergis “narcis”, Nilüfer “lotos”, Papatya “tratinčica”, Yaprak “list”, Yasemin “jasmin”, Yonca “djetelina”.

S pragmatičkog aspekta navedeni primjeri predstavljaju ekspresive gdje ilokucija podrazumijeva iskazivanje emotivnog stava govornika (onoga ko daje ime) prema osobi kojoj nadijeva ime, u ovom slučaju dobru želju da nositeljica imena posjeduje ljepotu, nježnost, ljupkost, gracilnost i slične karakteristike određenog cvijeća, odnosno biljaka. Ujedno se na taj način uspostavlja i rodni identitet jer sukladno tradiciji turskog patrijarhalnog društva samo ženska osoba može nositi takvo ime.

Slično imenima motiviranim biljkama, u turskom jeziku, iako malobrojna, zatičemo i ženska imena motivirana životinjama. No, uvijek je riječ o životinjama koje posjeduju osobine nježnosti, krhkosti i ljepote. I takva imena mogu se promatrati kao dobre želje tek rođenoj djevojčici da nosi osobine životinje po kojoj je dobila ime:

Ahu “srna”, Burçin “srna”, Ceren “gazela”, Ceylan “gazela”, Kelebek “leptir”, Kumru “grlica”.

Isto tako i turska ženska imena motivirana određenim kovinama (uvijek plemenitim), kao i dragim i poludragim kamenjem mogu se promatrati kao dobre želje (ekspresivi) da nositeljica imena posjeduje takve osobine ljepote, sjaja, ukrasa:

Gümüş “srebro”, Firuze “tirkiz”, İnci “biser”, Lal “rubin”, Mine “emajl”, “glazura”, Sedef “sedef”, Zerrin “od zlata”, Zümrüt “smaragd”.

Slično se može utvrditi i za turska ženska imena motivirana određenim vrstama platna (koje je skupocjeno, nježno, meko, “baršunasto”, lijepo oslikano) poput: Ebru (ebru, umjetnost oslikavanja papira i platna), İpek “svila”, Kadife “kadifa”, “baršun”, Oya “čipka”.

Ženska imena motivirana prirodnim pojavama i okruženjem (i ovdje je riječ o pojavama koje posjeduju osobine blagosti, nježnosti i ljepote) također se mogu promatrati kao dobre želje da nositeljica imena ima određene osobine, no, ponekad ona mogu biti samo opisi vremenskih prilika ili prirodnog okruženja u kojima se dijete kao nositelj takvog imena rodilo (Türktaş, 2019: 38, 39):

Ada “otok”, Ayça “mlad mjesec”, Aydan “od mjeseca”, “nalik mjesecu”, Ayla “aura”, Aynur “mjesečina”, Ayten “tena poput mjeseca”, Burcu “miris cvijeta”, Damla “kapljica”, Güneş “sunce”, Hilal “polumjesec”, Irmak “rijeka”, Jale “rosa”, Meltem “povjetarac”, Nehir “rijeka”, Şebnem “rosa”, Yeliz “poput vjetra”.

Navedeni primjeri mogu se promatrati kao ekspresivi kod kojih ilokucija podrazumijeva iskazivanje emotivnog stava govornika, odnosno dobru želju, ali i kao reprezentativi gdje ilokucija uključuje iznošenje nekog stava o vanjezičnoj stvarnosti, u ovom slučaju opisa prirodnih pojava i okolnosti u trenutku rođenja djeteta.

Opis nalazimo i u primjerima ženskih imena: Duru “čista”, “prozračna”, “jasna”, Narin “nježna”, “krhka”, Nazan “nježna”, “mila”, Nazenin “nježna”, “krhka”, Nazlı “nježna”, “mila”. Riječ *naz* doslovno znači *koketerija*, *prenemaganje*, *afektiranje* a to se u turskoj kulturi smatra poželjnom ženskom osobinom. Za takva turska ženska imena koja se mogu okarakterizirati kao opisni pridjev može se reći da ujedno predstavljaju i opis i želju.

Za sljedeća se ženska vlastita imena može utvrditi da su već po samom svom obliku govorni činovi jer sadržavaju imperativ za drugo lice jednine. U njima se pored dobre želje može iščitati i direktiv – zahtjev da nositeljica imena bude voljena i odabrana što je realizirano glagolom u pasivu: Seçil “budi odabrana, izabrana”, Sevil “budi voljena”. Ilokucija navedenog direktiva podrazumijeva govornikovo (onog ko daje ime) poticanje sagovornika (nositelja imena) na određenu radnju, u ovom slučaju u turskom patrijarhalnom društvu priželjkivano ponašanje za žensku osobu. Zapravo, prije se radi o stanju jer je glagol u pasivu što znači da nositeljica imena nije akter navedene radnje već je u dubinskoj strukturi njen objekt.

U pogledu učestalosti turskih ženskih vlastitih imena značajni su statistički podaci Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Turske koji navode da su u periodu između 2001. i 2013. najčešća bila sljedeća ženska imena: Fatma, Ayşe, Emine, Hatice i Zeynep (Sakallı, 2016: 172). U principu se radi o muslimanskim imenima raširenim u Republici Turskoj, a turkijski su ih narodi prihvatili nakon prelaska na islam. To su bila imena kćerki i supruga poslanika Muhammeda a.s. te se i ona mogu promatrati kao izrazi dobre želje roditelja da njihova kćerka nosi iste osobine kao i te poznate i poštovane žene u islamskoj tradiciji.

4.2. Turska muška imena

Za razliku od ženskih imena, u turskom jeziku postoji mnogo manje muških vlastitih imena koja su motivirana biljkama. Ona odražavaju osobine stabilnosti, postojanosti, uspravnosti, pa se najčešće radi o nazivima drveća. Takvim se imenom izražava dobra želja da i njegov nositelj bude stabilan, uspravan, stasit i snažan, kao u primjerima: Çınar "platan", Gürgen "grab".

Brojnija su muška imena motivirana životinjama, koja turski autor Erol Sakallı (2016: 172) određuje i kao totemistička. Ona predstavljaju dobru želju da nositelj bude snažan, spretan, samostalan poput životinje čije ime nosi: Arslan "lav", Bozkurt "sivi vuk", Doğan "sokol", Kartal "orao", Şahin "sokol".

Kao i kod ženskih vlastitih imena, u turskom jeziku susrećemo i muška imena motivirana prirodnim pojavama, koja su izraz dobre želje upućene njihovom nositelju da bude jak, impresivan, silan: Bora "oluja", Kaya "stijena", Rüzgar "vjetar", Tayfun "tajfun", Tufan "potop", Volkan "vulkan", Yıldırım "munja", no ona isto tako mogu biti samo opisi vremenskih prilika u momentu kada se rodilo dijete, budući nositelj takvog imena. Za razliku od ženskih imena, ovdje je riječ o često opasnim i silovitim prirodnim pojavama te je razvidna rodna razlika, odnosno to ime kao govorni čin ekspresiv sadrži ilokuciju gdje govornik iskazuje svoj emotivni stav, dobru želju da nositelj imena bude impresivan poput navedenih prirodnih pojava.

Slično zapažanje odnosi se i na turska muška imena motivirana kovinama koje posjeduju čvrstinu i snagu, pa se takvim imenom izražava dobra želja da se te osobine prenesu i na njihovog nositelja: Çelik "čelik", Demir "željezo", Tunç "bronza".

Opisni pridjevi susreću se i u turskim muškim imenima koja i ovdje ujedno predstavljaju i opis i želju: Aydın "obrazovan", Cezmi "odlučan", Erdoğan "onaj koji je rođen kao junak" Metin "čvrst", Olgun "zreo, iskusan", Özgür "slobodan", "nezavisan", Sarp "strm", "teško pristupačan", Yaman "strašan", "zapanjujući", Yavuz "žestok", "okrutan", Yiğit "hrabar" (odnosno junak jer je u turskom jeziku granica između vrsta riječi propusna, u ovom slučaju, između imenice i pridjeva). Na osnovu navedenih imena mogu se sagledati vrijednosti koje se pripisuju muškarcu u patrijarhalnom društvu. Ujedno se na taj način uspostavlja i rodni identitet jer,

sukladno turskoj tradiciji, samo muška osoba može nositi takvo ime.

Za sljedeću se skupinu muških vlastitih imena može utvrditi da su već po samom svom obliku govorni činovi jer su izvedena od imenice i imperativa za drugo lice jednine. U njima se pored dobre želje može iščitati i direktiv – zahtjev da nositelj imena bude hrabar, neustrašiv, junak, slavan i slično: Bašar “Budi uspješan”, Erol “Budi junak”, Korkut “Zastraši”, Ünal “Proslavi se”, Ünsal “Širi slavu”, Vural “Udari i uzmi”, Yücel “Uzvisi se”. Potrebno je naglasiti da je ovdje za razliku od ženskih imena koja sadržavaju imperative u pasivu, glagol u aktivu te se nositelj imena doživljava kao akter radnje, odnosno neko ko posjeduje moć djelovanja.

Prema statistici Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Turske, u periodu između 2001. i 2013. najčešća su bila sljedeća muška imena: Mehmet, Mustafa, Ahmet, Ali i Hüseyin (Sakallı, 2016: 172). To su bila imena poslanika Muhameda a.s. (Mehmet je modificirano ime od Muhamed, a imena Mustafa i Ahmet su njegovi nadimci), njegovog unuka (Hüseyin) i zeta, četvrtog kalifa (Ali). Kao takva, i ona se mogu promatrati kao dobre želje roditelja da njihov sin nosi iste osobine kao i te najuglednije osobe u islamskoj tradiciji.

4.3. Promjena imena: ženska imena na osmanskome dvoru

Vlastita imena uspostavljaju različite (rodne, religijske, nacionalne, političke) identitete svoga nositelja. Iako je jedan od uvjeta uspješnosti govornog čina nadimevanja imena i to da ga njegov nositelj zadrži u budućnosti, nerijetko se bilježe promjene imena na zahtjev samog nositelja ili neke “više instance”. Promjena religije ali i društvenog statusa i u Osmanskom Carstvu ogledala se u promjeni imena. Jedan od zanimljivih primjera su i nova imena dvorskih robinja. Naime, supruge i miljenice sultana u Osmanskom Carstvu obično su kao robinje dolazile na dvor gdje bi stekle široku naobrazbu i naučile pravila ponašanja što im je omogućavalo da napreduju i dobiju određene dužnosti na dvoru. Izvori bilježe da su dvorske robinje dobivale imena prema svojim osobinama i zaslugama¹.

Da je to novo ime predstavljalo i svojevrsno novo rođenje, potvrđuje i činjenica da je za neke gotovo nemoguće utvrditi njihovo prethodno ime, kao da su do tada prebivale u nečemu što se može označiti kao bezimenost, čak nepostojanje. Za imena dvorskih robinja obično su birane milozvučne perzijske konstrukcije koje su često potjecale iz klasične osmanske književnosti, a ne uobičajena muslimanska imena (Çakır, 2014: 207).

¹ Izvori navode kako je sultanija Hürrem, “nasmijana”, dobila to ime zbog svog nasmijanog lica; sultanija Kösem, majka sultana Murata IV i Ibrahima u izvorima se spominje kao Mahpeyker, a smatra se da je to ime dobila zbog svog lijepog i čistog tena; sultanija Gülnuş, supruga Mehmeta IV, prema određenim izvorima, ime je dobila zbog svoje ljepote: <https://islamansiklopedisi.org.tr/hurrem-sultan>; <https://islamansiklopedisi.org.tr/kosem-sultan>; <https://islamansiklopedisi.org.tr/gulnus-emetullah-sultan>

Erol u svojoj knjizi *Adllarımız* navodi imena većine osmanskih sultanija te objašnjava njihova značenja i historijsku ulogu, dok Ali Kemal Meram u svojoj knjizi *Padişah Anaları* za pojedine (koje su bile majke sultana i imale značajnu ulogu na dvoru) bilježi i njihova prethodna imena.

Navest ćemo neka od novih imena koja u spomenutom kontekstu posebno privlače pažnju, odnosno ona koja se u klasičnoj osmanskoj poeziji koriste kao metafore za voljenu osobu i koja se, također, mogu svrstati u dobre želje, jer, kako je spomenuto ranije, često je opis ujedno i želja:

Bezmiâlem² “ukras svijeta”, Ceylanyâr³ “voljena gazela”, Dilpezir⁴ “srcu draga”, Dürünev⁵ “novi biser”, Gonca-Nigâr⁶ “lijepa poput pupoljka”, Gülfem⁷ “usne pupoljka (ruže)”, “ona sa usnama poput pupoljka”, Hüsn-ü Mâh⁸ “ljepota mjeseca”, Hüsn-ü Şâh⁹ “sultanova ljepota”, Mâhfirüze¹⁰ “tirkizni mjesec”, Mâhpeyker¹¹ “sjajni mjesec”, Mihrişâh¹² “sultanovo sunce”, Nakşidil¹³ “ukras srca”, Nâz-Perver¹⁴ “koketna”, “ljupka”, “zavodljiva”, Nûr-i Şems¹⁵ “svjetlost sunca”, Nûkhetseza¹⁶ “mimomirisna”, “ugodnog mirisa”, Şâh-i Hubân¹⁷ “kraljica ljepotica”, “sultanija među ljepoticama”, Şems-i Ruhsar¹⁸ “lice sunca”, “ona s licem poput sunca”, Tir-i Müjgân¹⁹ “strijele trepavica”, “ona sa trepavicama poput strijela”, Zîb-i Fer²⁰ “ukras svjetlosti”, “ukras moći”.

² Bezmiâlem (bezm-i âlem) bila je supruga sultana Mahmuda II i majka sultana Abdulmedžida (Erol, 1992: 73), a prema Meramu (1997: 573), njeno je prethodno ime bilo Suzi.

³ Ceylanyâr (ceylan yâr) bila je miljenica sultana Abdulmedžida (Erol, 1992: 95).

⁴ Dilpezir (dil pezir) bila je jedna od žena sultana Abdulhamida I (Erol, 1992: 117); prema Meramu (1997: 510) bila je to Ruskinja Aleksijevna.

⁵ Dürünev (dür-i nev) bila je prva supruga Abdulaziza i prema Meramu (1997: 605), prvo se zvala Kamelija.

⁶ Gonca-Nigâr bila je osma supruga sultana Selima III.

⁷ Gülfem bila je supruga sultana Sulejmana Veličanstvenog (Erol, 1992: 165); prema Aliju Kemal Meramu (1997: 209), ona je bila Sicilijanka po imenu Rozalina.

⁸ Hüsn-ü Mâh bila je druga supruga sultana Selima III.

⁹ Hüsn-ü Şâh bila je jedna od supruga sultana Ahmeda III.

¹⁰ Mâhfirüze (mâh firüze), bila je supruga sultana Ahmeda I (Erol, 1992: 252); prema Meramu (1997: 313), zvala se Evdoksia.

¹¹ Mâhpeyker (mâh peyker) bila je supruga sultana Ahmeda I.

¹² Mihrişâh (Mihr-i Şâh) bila je supruga sultana Ahmeda III (Erol, 1992: 268).

¹³ Nakşidil (nakş-i dil) bila je supruga sultana Abdulhamida I.

¹⁴ Nâz-Perver bila je četvrta supruga sultana Murata III.

¹⁵ Nûr-i Şems bila je šesta supruga sultana Selima III.

¹⁶ Nûkhetseza (nûkhet seza) bila je jedna od žena sultana Abdulhamida I (Erol, 1992: 307).

¹⁷ Şâh-i Hubân bila je druga supruga sultana Murata III.

¹⁸ Şems-i Ruhsar bila je treća supruga sultana Murata III.

¹⁹ Tir-i Müjgân bila je četvrta supruga sultana Abdulmedžida.

²⁰ Zîb-i Fer bila je treća supruga sultana Abdulhamida I.

Značenja imena robinja često reflektiraju mušku percepciju žene, odnosno želje i očekivanja muškarca. Također, mogu se zapaziti i izvjesna podudaranja sa savremenim turskim imenima gdje se od nositeljice imena očekuje da bude ljupka, mila, draga, nježna, lijepa. U navedenim primjerima zapaža se da su ženska imena bila motivirana biljkama (ruža), životinjama (gazela), prirodnim pojavama (svjetlost, sunce, mjesec), dragim i poludragim kamenjem (tirkiz), dijelovima tijela (srce, trepavice, usne). Mjesec je, na primjer, kao metafora za ljepotu ženskog lica u klasičnoj poeziji, često korišten u konstrukcijama ženskih imena na osmanskome dvoru, a prisutan je i danas u mnogim ženskim imenima: Aydan (od mjeseca, nalik mjesecu), Ayla (aura), Aynur (mjeseci), Ayten (tena poput mjeseca), Gülay (ruža-mjesec).

5. Zaključak

Pragmatički obrat napravio je iskorak u mnogim lingvističkim istraživanjima. Uvođenje konteksta i korisnika jezika proširilo je znanstvene uvide u različite jezične pojave u koje spadaju i vlastita imena. Promatranje nadijevanja vlastitih imena i samih imena kao govornih činova otvorilo je jednu posve novu dimenziju u njihovom izučavanju i ovaj je rad upravo i imao za cilj naglasiti da su i sama imena govorni činovi što se ponajbolje vidi u imenima poput Erol "Budi junak", Korkut "Zastraši". Vlastita imena uspostavljaju raznovrsne identitete svojih nositelja među kojima je prije svega rodni, što je za razlikovanje ženskih od muških imena u turskom jeziku od presudnog značaja. Naime, kod turskih imena, za razliku od nekih drugih jezika, teško je po njihovoj formi odrediti rod, te je za to ponekad presudno poznavanje njihovih značenja. Pokazalo se da razlikovanje ženskih i muških imena proizilazi iz konteksta - društveno utvrđenih razlika u vrijednostima i osobinama pridruženim određenom spolu. Kao i u drugim kulturama, turska vlastita imena motivirana su biljkama, životinjama, prirodnim pojavama, dragim i poludragim kamenjem, emocijama. Za razliku od ženskih imena u kojima se ističu osobine poput nježnosti, ljepote, gracilnosti i ljupkosti, muška imena odnose se na karakteristike kao što su snaga, junaštvo, hrabrost, stamenost. No i jedna i druga ujedno su i opis i dobra želja da njihovog nositelja krasi spomenute osobine i kao takva, znakovit primjer titranja jezika između postuliranja i korespondiranja.

Promjena imena također ukazuje i na svojevrsnu promjenu identiteta (religijsku, nacionalnu, ideološku). To je za dvorske robinje i sultanije na osmanskome dvoru ujedno bilo i novo rođenje jer su iz slijeda bezimernih (njihovo se ime koje su dobile pri rođenju rijetko može utvrditi jer se po njemu nisu spominjale) stupale u novi svijet, na novu društvenu poziciju. Njihova nova imena reflektiraju mušku percepciju žene, odnosno želje i očekivanja muškarca.

Vlastito se ime može promatrati i kao svojevrsna poruka onoga koji ga daje budućem nositelju ali i okolnoj zajednici i svijetu općenito. Njegova funkcija ne

iscrpljuje se samo u identificiranju jer ono posjeduje i sociokulturnu funkciju koja njegovog nositelja i društveno određuje. Tako ono predstavlja jednu vrstu interakcije između ljudi (korisnika jezika) i jezične zajednice i kao takvo, nužno postaje predmetom pragmatike koja u prvi plan proučavanja postavlja ljude a ne elemente jezičnog sistema.

Literatura

- Acıpayamlı, O. (1992). Türk Kültüründe “Ad Koyma Folkloru”nun morfolojik ve fonksiyonel yönlerden icelenmesi. *IV Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, 167, 2-18.
- Alford, R. (1988). *Naming and Identity: A cross cultural study of personal naming practices*. New Haven: HRAF.
- Anderson, J. (2007). *The Grammar of Names*. Oxford: Oxford University Press.
- Bar-Hillel, J. (1971). Out of the Pragmatic Wastebasket. *Linguistic Inquiry*, II/3, 13-32.
- Brozović Rončević, D. i Žic Fuchs, M. (2003-2004). Metafora i metonimija kao poetičaj u procesu imenovanja. *Folia Onomastica*, 12-13, 91-104.
- Çakır, İ. E. (2014). Osmanlı Toplumunda Köle va Cariyeler, Sofya 1550-1684. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 36, 201-216.
- Çelik, C. (2007). Bir Kimlik Beyanı Olarak İsimler. *Sosyoloji Araştırma Dergisi*, 2, 5-21.
- Erol, A. (1992). *Adlarımız*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Frege, G. (1952). On Sense and Reference. U P. Geach, M. Black (Ur.) *Translations from the philosophical writings of Gottlob Frege* (str. 23-42). Oxford: Basil Blackwell.
- Hörisch, J. (2007). *Teorijska apoteka*. Zagreb: Algoritam.
- Joseph, J. (2004). *Language and identity*. New York: Palgrave Macmillan.
- Jucker, A. (2012). Pragmatics in the history of linguistic thought. U A. Keith, K. M. Jaszczolt (Ur.) *The Cambridge Handbook of Pragmatics* (str. 495-512). Cambridge: Cambridge University Press.
- Kripke, S. (2001). *Naming and Necessity*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Lyons, J. (1995). *Linguistic Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Meram, A. K. (1997). *Padişah Anaları*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Mill, J. S. (1851). *A System of Logic, Ratiocinative and Inductive*. London: John Parker, West Strand.

- Peternai, K. (2005). *Učinci književnosti*. Zagreb: Disput.
- Peternai Andrić, K. (2012). *Ime i identitet u književnoj teoriji*. Zagreb: Antibarbarus.
- Russell, B. (1972). *The Philosophy of Logical Atomism*. London and New York: Routledge.
- Sakallı, E. (2016). New trends in Name-Giving in Turkey. *Voprosyonomastiki*, 13(1), 171-177.
- Sakaoğlu, S. (2001). *Türk Ad Bilimi I*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Searle, J. (1975). A Taxonomy of Illocutionary Acts. *Language, mind and knowledge*, 7, 344-369.
- Searle, J. (1991). *Govorni činovi: Ogled iz filozofije jezika*. Beograd: Nolit.
- Šimunović, P. (2009). *Uvod u hrvatsko imenoslovlje*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
- TDV İslam Ansiklopedisi (2016), Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, <<https://islamansiklopedisi.org.tr/>> Pristupljeno 7.9.2021.
- Türktaş, M. M. (2019). Türklerde Ad Verme ile İlgili Bazı Tespitler. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilim Araştırmaları Dergisi*, 17, 34-44.
- Van Langendonck, W. (2007). *Theory and Tipology of Proper Names*. The Hague, Berlin: Mouton de Gruyter.
- Varis, A. (2004). Türklerin Ad Koyma Gelenekleri Üzerine bir İnceleme. *Milli Folklor*, 61, 124-133.
- Vodanović, B. (2006). Imenovanje. *Folia Onomastica Croatica*, 15, 217-240.
- Wittgenstein, L. (1980). *Filozofska istraživanja*. Beograd: Nolit.
- Yule, G. (1996). *Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.

The Pragmatic Aspect of Turkish Proper Names

Research on personal names in structural linguistics, as well as in both philosophy and logic, has been limited to their meanings. According to Saussurean theory, personal names mismatch the language-sign model. Therefore, they were pushed to the margins of linguistic research. Recognition of the importance of context revealed an area for the innovative analysis of personal names from the viewpoint of pragmatics and cognitive linguistics. Considering that both the act of naming and the name itself can be regarded as a form of speech act, it is reasonable to assume that pragmatics could give impetus to research that has been stalled by the limitations of traditional, mainly structural, linguistics. Hence, this paper will analyse the meaning of female and male Turkish names, as well as the tradition of name changing at the Ottoman court, in terms of pragmatics.

Key words: proper names, Turkish language, pragmatics, speech acts